ҚАДРИЯТГА ЙЎНАЛГАНЛИК ШАХСНИНГ МУРАККАБ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК КОМПОНЕНТИ

Азизова Дилноза Захитхоновна

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
Қонунчилик палатаси депутати,
Психология йўналиши магистранти
E-mail. azizovadilnoza@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.15255894

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инсоннинг қадриятга боғлиқлиги, барча мақсадлари, ҳаётининг маъносини англашдаги муҳим роллардан бири сифатидаги ёндошуви, қадриятга йўналганлик шахс онгида асосий ўқ вазифасини бажариши, шунингдек етуклик белгиси, ижтимоийлик ўлчовининг кўрсаткичи, муайян принциплар ва идеялларга содиқлик ва бу кўрсаткичларда иродали ҳаракатлар қилиш қобилиятлари ҳусусида фикрлар юритилган.

КАЛИТ СЎЗЛАР

қадрият, жамият, шахс, ижтимоийлашув, хулқ-атвор, эмоционаллик, социология, фалсафа

ЦЕННОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ КАК СЛОЖНЫЙ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ ЛИЧНОСТИ

Азизова Дилноза Захитхоновна

Депутат Законодательной палаты
Олий Мажлиса Республики Узбекистан,
Магистрант по направлению «Психология»
E-mail: azizovadilnoza@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается связь человека с ценностями, его подход к пониманию всех целей и смысла жизни как одной из важных ролей. Обсуждается, как ориентированность на ценности выполняет основную учебную функцию в сознании личности, а также служит показателем зрелости и социальности, выражающейся в приверженности определённым принципам и идеалам, а также в способности к целенаправленным действиям в этих аспектах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

ценности, общество, личность, социализация, поведение, эмоц-иональность, социология, философия.

VALUE ORIENTATION AS A COMPLEX SOCIO-PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF PERSONALITY

Azizova Dilnoza Zakhidkhanovna

Member of the Legislative Chamber of the

Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan,
Master of Psychology
E-mail: azizovadilnoza@gmail.com

ABSTRACT

This article explores the individual's adherence to values as one of the key factors in understanding life’s purpose and goals. It emphasizes that value orientation serves as a central axis in the consciousness of the individual, indicating maturity, a measure of social integration, and loyalty to specific principles and ideals. The study also examines the capacity for volitional actions manifested within these frameworks.

KEYWORDS

value, society, personality, socialization, behavior, emotionality, sociology, philosophy.
.

КИРИШ

Жамият ривожланишининг турли тарихий босқичларида шахснинг қадрият соҳасига, шунингдек жамиятнинг гуруҳ қадриятлар тизимига бўлган қизиқиш турли жараёнларда қадрият шаклланиши-нинг кўп ўлчовли роли билан боғлиқ, масалан, мақсадларни белгилаш, ҳаётнинг маъносини англаш, инсоннинг ҳаёт йўлини қуриш ва бошқалар. Замонавий тарих даврида жамият ҳаётининг кўп жабҳаларини қайта қуришга олиб келган тарихий воқеалар индивидуал ва гуруҳий қадриятлар тизимини қайта баҳолашни талаб қилди. Шахснинг қадрият йўналишлари шахснинг муҳим хусусиятидир, чунки инсоннинг қадрият йўналишлари тизими унинг хулқ-атвори ва жамиятнинг бошқа вакиллари билан муносабатларини белгилайди[1].

Қадрият йўналишлари тушунчаси ижтимоий психологияга, кейинчалик социологияга қадриятлар тизимининг фалсафий концепциясининг аналоги сифатида киритилди.

Фалсафада қадрият йўналишларига онгнинг асосий ўқи роли берилади, бу шахснинг барқарорлигини, муайян турдаги хатти-ҳаракатлар ва фаолиятнинг узлуксизлигини таъминлайди. "Ривожлан-ган қадрият йўналишлари-бу шахснинг етуклиги белгиси, унинг ижтимоийлиги ўлчовининг кўрсаткичи, муайян принциплар ва идеалларга содиқлик, ушбу идеаллар ва қадриятлар номидан иродали ҳаракатлар қилиш қобилияти ..."[2].

Социологияда "қадрият йўналиш-лари" тушунчаси "мафкуравий, сиёсий, ахлоқий, эстетик ва ҳоказоларни англатади. Субъектнинг воқеликни ва ундаги йўналишни баҳолаш учун асос, шунингдек объектларни уларнинг аҳамияти бўйича фарқлаш усули."[3] фақат ижтимоий етук одам онгли равишда ўз танловини қила олади.

Қадриятларнинг мавжудлиги инсон-нинг дунёга бўлган муносабатининг ифодаси бўлиб, унинг инсон учун турли томонлари ва жиҳатларининг аҳамиятидан келиб чиқади.

Қадрият тизимлари одатда индивидуалдир, чунки индивидуал онг ижтимоий онгни акс эттиради. Шахснинг қадрият йўналишлари етук шахснинг асосий таркибий шаклларидан бири бўлиб, уларда унинг турли хил психологик хусусиятлари бирлашади.

Инсоннинг қадрият йўналишлари шахснинг энг муҳим хусусиятидир, чунки улар унинг ташқи дунё билан муносабатлари ва ўзаро таъсир хусусиятларини белгилайди, инсон хатти-ҳаракатларини белгилайди ва тартибга солади. Ўзининг қадрият йўналишларини англаган ҳолда, инсон дунёдаги ўз ўрнини қидиради, ҳаётнинг мазмуни ва мақсади ҳақида фикр юритади.

Қадрият йўналишларининг моҳиятини тушунишга турлича ёндашувларга қарамасдан, барча тадқиқотчилар шахснинг қадрият йўналишларининг таркибий хусусиятлари ва мазмуни унинг йўналишини белгилаб беришини ва шахснинг воқеликнинг муайян ҳодисаларига нисбатан позициясини белгилашини тан оладилар.

Шунингдек, инсоннинг ижтимоий хулқ-атворини, жумладан, шахснинг табиати, унинг муносабати, мотивлари, қизиқишлари ва ҳатто "ҳаёт маъноси" ни тартибга солишда қадрият йўналишлари катта рол ўйнайди, деган фикрлар мавжуд.

Ижтимоий-психологик ёндашув доирасида кўплаб олимлар қадриятларни инсон фаолияти манбалари билан боғлиқ ҳолда кўриб чиқдилар (Г.М. Андреева, А.Г. Здравомыслов, А.Н. Леонтьев, Б.Д. Парыгин, А.В. Петровский, В.А. Ядов, К. Клакхон). Қадриятлар жамият,

[1] Щетинина, А. А. Ценностные ориентации личности в психологии: теоретический аспект / А. А. Щетинина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 2 (397). — С. 184-185. — URL: https://moluch.ru/archive/397/87901/

[2] Артюхова Ю.В. Ценности и воспитание // Педагогика. 1999. №4. С. 128.

[3] Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М., 2006. С. 259.

ижтимоий муҳит ва шахс ўртасидаги муҳим алоқа вазифасини бажаради. Қадриятлар шахс томонидан ўзлаштирилади ва унинг хатти-ҳаракатларининг "ички" тартибга солувчисига айланади, бу эса ўз навбатида эҳтиёжлар, мотивлар, мойилликлар ва аллақачон орттирилган қадриятлар билан белгиланади. Қадрият йўналишлари диспозиция тизимининг энг юқори даражаси сифатида, В.Я. Ядов, инсон ўзини танитадиган ижтимоий ҳамжамиятнинг қадриятларига тўлиқ боғлиқ деган умумий психологик тушунчага асосланиб, қадриятлар семантик хусусиятга эга бўлиб, когнитив ва мотивацион соҳаларни боғлайди ва шу билан шахснинг яхлитлигини таъминлайди (Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев Д.А. Леонтьев, Б.С. Братусь, Г. Олпорт, В. Франкл).

Субъектив идеалистик назариялар нуқтаи назаридан, қадрият онг ҳодисаси, шахснинг ўзи баҳолайдиган объектларга субъектив муносабати сифатида тушунилади. Натуралистик назариялар қийматни инсоннинг табиий эҳтиёжлари ёки умуман табиат қонунларининг ифодаси сифатида қарайди (Маслоу, Оллпорт ва бошқалар).

Экзистенциал-гуманистик мактаб доирасида қадрият жамият ёки инсоният тарихда дуч келган типик вазиятларни умумлаштириш натижасида шаклланган семантик универсаллар сифатида талқин этилади (Ницше, Франкл, Э. Фром,)

Америкалик социолог М.Рокич қадриятларнинг индивидуал табиатини субъект доирасида мавжуд бўлган ҳодиса сифатида тан олган ҳолда, қадриятларни эътиқоднинг бир тури сифатида кўриб чиқади ва уни муайян хатти-ҳаракатлар усули ёки якуний нарса эканлигига "доимий эътиқод" сифатида белгилайди. Унинг фикрича, шахсий қадриятлар қуйидаги хусусиятлар билан тавсифланади: қадриятларнинг келиб чиқиши маданият, жамият ва шахсга боғлиқ бўлиши мумкин; қадриятларнинг таъсирини ўрганишга арзийдиган деярли барча ижтимоий ҳодисаларда кузатиш мумкин; шахснинг мулки бўлган қадриятларнинг умумий сони нисбатан кичик; барча одамлар турли даражада бўлса-да, бир хил қадриятларга эга; қадриятлар тизимларга ажратилган (Рокич).

З. Фрейд назарияси қадрият жиҳатини эътиборсиз қолдириб, шахс ривожланишининг ички биологик омилларига эътиборни жамлайди, деган кенг тарқалган эътиқоддан фарқли ўлароқ, шуни таъкидлаш керакки, у инсон хатти-ҳаракатларининг маълум бир қадрият-меъёрий тартибга солинишини назарда тутади. Бироқ, З.Фрейднинг фикрича, хулқ-атворнинг асосий эҳтиёжлари ва мотивлари шахснинг ўзи томонидан тан олинмайди ва ижтимоий нормалар билан зиддият ҳолатида бўлади.

Б.Г. Ананьев қадриятлар ва қадриятлар шаклланишини хулқ-атвор мотивларини белгилайдиган, мойиллик ва характерни шакллантирадиган асосий шахсий хусусиятлар деб ҳисоблайди.

В. Франклнинг фикрича, инсон ҳаётнинг маъносига маълум қадриятларни бошдан кечириш орқали эришади (В.Франкл), Ф.Э. Василюк, ҳаётий муносабатлар тўплами сифатида маъноси, шахснинг қадриятлар тизимининг маҳсулидир деб ҳисоблайди.

Жамиятнинг қадриятлари ва меъёрлари инсоннинг қадрият йўналишларини шакллантиришнинг энг муҳим манбаларидан бири бўлганлиги сабабли, иккинчиси, бошқа кўплаб шахсий хусусиятлардан фарқли ўлароқ, кўп жиҳатдан инсоннинг ижтимоий нафлилик ҳақидаги индивидуал ғоялари билан белгиланади. Ижтимоийлашув-индивидуаллашув жараёнида ўсмирлик ва ёшлик босқичларида у ёки бу йирик ижтимоий-маданий гуруҳга - этник, синф, ижтимоий-сиёсий ҳаракатларга мансубликнинг шахснинг қадриятлар тизимини шакллантиришга таъсири кучаяди.

Қадрият йўналишлари одатда инсоннинг фаолият мақсадлари ва воситаларига эътиборини қаратиши ва шу тариқа унинг дунёга бўлган муносабатини ифодалаши, яъни. дунёқарашнинг элементи ҳисобланади. Уларнинг яхлит психологик тузилма сифатида шаклланиши кеч ўсмирлик даври ва ўспиринлик даврининг оралиғида бошланади, деб тахмин қилиш табиийдир.

Шундай қилиб, қадриятлар - бу объектлар, ҳодисалар ва уларнинг хусусиятлари, шунингдек, ижтимоий идеалларни ўзида мужассам этган мавҳум ғоялар ва шу туфайли нима бўлиши кераклигининг стандарти бўлиб хизмат қилади. Шахсий қадриятлар юқори онглилик билан ажралиб туради. Улар онгда қадрият йўналишлари кўринишида намоён бўлади ва одамлар ва индивидуал хатти-ҳаракатлар ўртасидаги муносабатларни ижтимоий тартибга солишнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Шахснинг қадрият йўналишлари уларнинг психологик моҳиятини, пайдо бўлиш сабабларини, шаклланиш механизмларини аниқлаш нуқтаи назаридан ўрганилиши ва ушбу ривожланишнинг субъектив ва объектив детерминантларининг ўзаро таъсири натижасида шахсий ривожланишнинг маълум бир натижаси сифатида кўриб чиқилиши мумкин. .

Шахснинг қадрият йўналишларини ўрганишнинг аҳамияти улар асосий "жамиятнинг

маънавий маданияти томонидан ўзлаштирилган", маданий қадриятларни одамларнинг амалий хулқ-атвори учун рағбатлантириш ва мотивларга айлантиришни ифодалаши билан белгиланади. Қадрият йўналишларини шакллантириш умуман шахсий ривожланиш жараёнига катта ҳисса қўшади.

Олимларнинг тадқиқот натижаларига кўра ориентация жараёни бир қатор босқичлардан иборат:

биринчи босқич - жамият қадриятларининг шахс томонидан ўзлаштирилиши. Бу дунёнинг қимматли қиёфасини яратишни таъминлайди. Шу асосда атрофдаги воқелик ҳодисаларига қадрият муносабатини шакллантириш содир бўлади;

иккинчи босқич - қадриятларни белгилаш асосида шахснинг ўзгариши. Бу ориентация жараёнининг ривожланишидаги давр бўлиб, инсон диққатини ўзига қаратади, ўзини ўзи билиши ва ўзини ўзи қадрлаши, "мен" қиёфаси шаклланади. Дунёга қадриятга асосланган муносабатни шакллантириш жараёнининг ушбу босқичида ўз-ўзини англаш бир-бирига боғланган, жараён сифат янги хусусиятларга эга бўлади: қадриятларни қайта баҳолаш, уларни кўпроқ фарқлаш, барқарорлаштириш. Ориентациянинг ушбу босқичини назарий асоси "Ўз-ўзини англаш" нинг психологик назарияси;

учинчи босқич - келажак имиджини шакллантиришни таъминлайдиган прогноз, мақсадни белгилаш, лойиҳалаш. Ориентация жараёни ривожланишининг ушбу босқичида мувофиқлаштириш, тизимлаштириш ва иерархияни, ўзига хос қадриятлар кўламини ва шахснинг йўналишлари тизимини қуриш амалга оширилади. Атрофдаги воқеликка қадрият муносабатининг чуқурлашиши ва йўналтириш жараёни янги хусусиятларга эга бўлади - қадриятларга йўналтирилганлик ва келажакка ўзини ўзи англаш - ҳаёт истиқболи шаклланади.

Қадрият йўналишлари унинг барча ақлий таркибий қисмларининг ўзаро таъсирининг муайян қонуниятлари билан тавсифланган яхлит, таркибий, мураккаб, шахсий шаклланишни ифодалайди. Бундан ташқари, таркибий қисмларнинг ҳар бири қиймат йўналишини шакллантириш жараёнида мустақил аҳамиятга эга бўлиши мумкин. Барқарор, мустақил таркибий психологик шаклланиш сифатида қадрият йўналишлари фақат ёш ривожланишининг анча кеч босқичида - ўсмирликдан ўсмирлик даврига ўтиш даврида шаклланиши мумкин. Қадрият йўналишларининг мавжудлиги вояга этмаган шахснинг шаклланишининг маълум бир босқичини, унинг дунёқарашини шакллантиришга сезиларли ҳисса қўшадиган бундай психологик тузилмаларнинг пайдо бўлишини кўрсатади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Щетинина, А. А. Ценностные ориентации личности в психологии: теоретический аспект / А. А. Щетинина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 2 (397). — С. 184-185. — URL: https://moluch.ru/archive/397/87901/
2. Артюхова Ю.В. Ценности и воспитание // Педагогика. 1999. №4. С. 128.
3. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М., 2006. С. 259.
4. Г.З.Зиявитдинова, Д.З.Азизова. Психологик тадқиқотларда қадрият тушунчаси талқини. Бухоро Психология ва хорижий тиллар институти илмий-ахборотномаси. 7-сон, 2024.-Б. 88-9